

Rákosi Viktor

Írta: Schöpflin Aladár

Valamikor divat volt a Rákosi-dinasztiáról gúnyolódni. Ebben a gúnyban azonban elismerés is volt: a Rákosiak valóban dinasztia is voltak, a közvéleményre való nagy hatásuk révén. S ha mondtak róluk rosszat, azt az egyet nem mondhatta senki, hogy nem tehetségesek. Különös az, hogy néha egy család egyetlen nemzedékben egész sorát tudja produkálni a tehetségeknek, — időtlen időkig él az egyszerű középszerűség félhomályában s aztán egyszerre fűrtöstől hozza napvilágra a hódító erős egyéniségeket, akik rávonják a közfigyelmet a családra. A magyar irodalomban erre csak a Rákosiak adtak példát. Jenő, Szidi, Viktor egyszerre hárman foglaltak le maguknak jókora részt a közfigyelemből s beírták a Rákosi nevet a múlt századvégi magyar életbe. Legnagyobb virágzása mind a hármuknak a 90-es évekre esik s tagadhatatlan, hogy mind a hárman ennek az évtizednek tipikus gyermekei voltak.

A 90-es években jó élet volt Magyarországon. Az országnak is, az embereknek is jól ment dolguk. Ami baj és komplikáció volt a politikában, azon könnyen túltették magukat az emberek, mert külső politika nem létezett a magyarok tudata számára, a belső politika pedig egyvágású emberek veszekedése volt, akiket szembeállított a 67 és 48, a polgári és egyházi házasság és még két-három hasonló kérdés, de nem választott el társadalmi ellentét. Egy és ugyanazon kaszt emberei voltak és politikán túl mindenben egyféleképen gondolkoztak. Munkáskérdés, parasztkérdés, efféle dolgok csak külföldi könyveken sárgult betűmolyoknak ha jártak az eszében, az egész nagy szociális probléma egy-két rendőrtisztviselő hivatalaszobájában zsugorodott össze. A gazdasági élet könnyű volt, kevés pénzből jól meg lehetett élni, az iparos és kereskedő gyorsan és könnyen tollasodott, a tisztviselő panaszkodott, de elégedélt csekély fizetéséből. Az igények, anyagiak és szellemiek egyformán szerények voltak. A magyar emberek nem filozofáltak, hanem éltek, nem gyötörték magukat keserű kérdésekkel, kellemes bonhomia volt az uralkodó temperatúra, inkább azt keresték, hogy jól mulathassanak. Hazafias szónoklatokkal és versekkel, cigányzenével, jó borral köszöntöttek a millenium elébe.

Az irodalomtól is azt várta akkor a magyar, hogy kellemesen és izgalom nélkül mulattassa, szép hazafias szólamok variálásával melegítse a szívét, kedves színezésben mutogassa neki a saját életét és ártatlan tréfával csiklandozza a nevető kedvét. Ha valaki keserű vagy nyugtalanító hanggal próbált közeledni

szava volt a mustrája a jó magyar írásnak. Semmit sem vettek nagyon komolyan akkor a magyar emberek, az irodalmat talán még kevésbé, mint most. Mikszáth csipkelődő, de semminek a gyökeréig nem menő szatírája és mindenben mulató anekdota-zása fejezte ki teljesen a kor hangulatát.

Rákosi Viktor volt ennek az időnek a par excellence humoristája. A mindig jókedvű Sipulusz, aki tele van furcsa ötlettel, figurás alakokkal és beszéddel, ha megszólal, már nevetni kell és ő maga is együtt nevet a nevetőkkel. A készlete kifogyhatatlan, minden vasárnapra van valami új ötlete és még ezután is telik neki egy élclapra való. Kedves jó fiú, tréfálkozik, ingerkedik, csúfolódik, de sohasem bánt senkit, nincs benne keserűség egy csepp sem, nagyképűség még kevesebb, nem moralizál, a szatirikus ostort csak arra használja, hogy ékeket, szójátékokat pattogtasson ki vele, ütni ugyan nem üt vele soha senkit. Semmi mást nem csinál, semmi mást nem is akar csinálni, csak mulatni és mulattatni. Gyermekien egyszerű és ártatlan lélek, derűt és bohókás, játékos és temperamentumos. Egy országot mulattatott évek során át, voltak tréfái, melyeken napokig kacagtak az emberek mindenütt a hazában, elmondogatták, ismételtették, szállóigét csináltak belőle. Egy nagy nézőtér volt az ország, amelynek színpadán Sipulusz, az ellenállhatatlan jókedvű komikus színész mutatta be mókáit, folyton újra felharsanó kacagás közben. Humorának az eszközei nagyon egyszerűek, ezért volt a hatása olyan általános, mindenkire kiterjedő: erősen torzított karikatúra, a tréfásan kiszínezett aktualitás, a szójáték — ennyi volt az egész kellékes tára. A beszéde, a látásmódja a végsőkig egyszerű, a gyermek is azonnal megérthette. Mindig azt az érzést keltette, hogy az író azért tréfál, mert csakugyan jó kedve van és csakugyan mulatni akar. Legfőképpen pedig elhárít magától és olvasójától mindent, ami az élet komolyságára emlékeztet, könnyűvérű és teljesen gondtalan. Sorai mögött sehol sem nyílnak keserű perspektívák, nem is igen vannak mögöttük perspektívák, az író nem is akar írásának több nyomatékot adni, mint a vidám társaság ötletes tréfacsináló ja. Mulatnak rajta, amit mond. Elérte célját.

Próbálták elemezni. Mark Twaint citálták rá, aki akkor volt legnagyobb divatjában Amerikában és Európában is. Volt is köztük némi kapcsolat. Formai hasonlatosságok, mint például az első személyben való elbeszélés. De a lényegben csak az hozható Sipulusszal analógiába, ami Mark Twainnél a knock-about humorból való. Az amerikai íróban van keserűség, móka mögé rejtett erkölcsi ítélet és világmegvetés, ő nem feltétlenül és kizárólagosan jókedvű, sokszor csak azért mókázik, hogy ne kelljen haragudnia. Sipuluszban ugyan nincsen harag, sem ítélet, még kevésbé ember- vagy világmegvetés. Ő szereti az embereket, szolidáris velük, éppen olyan, mint ők, sokkal szerényebb, sem-hogy ítélni akarna felettük, gyönyörködik az életben, a maga

módja szerint, úgy, hogy mulat rajta. Optimista, nem filozófiai elvből, hanem természete szerint. Mindennek a derűs oldalát látja és minden komplikációt megold egy élccel. Szerelmi bánat? Pénztelenség? Családi bajok? Mindenféle más szomorú vagy kellemetlen dolog, amit az élet hoz? Mind vicctémává válik, akár csak a foghúzás vagy a nátha. Eltréfálja maga előtt az élet egész sötét oldalát és csak a verőfényes oldala marad előtte. Nem akar komor dolgokat látni, tehát nem is tud, nem is lát. Hogy súlytalanná válik? Bánja is ő! Nem súlyos akar lenni, hanem mulatságos. Az ilyen embert mindenki szereti, mindenütt szívesen látják, senki sem irigyli, nincs haragosa egy se. Sipulusz volt a maga fénykorában a legnépszerűbb emberek egyike Magyarországon.

Irodalmi közmondás volt, hogy ketten vannak: Sipulusz és Rákosi Viktor. Az előbbi a könnyelmű tréfálkozó, az utóbbi az érzelmes ember és a lelkes magyar. Mialatt Sipulusz javában folytatta tréfálkozásait, Rákosi Viktor elkezdte írni komoly dolgait. A *Korhadtt fakesztek* két sorozatában az 1848 hangulatát támasztotta fel, ahogy ez a kilencvenes évek nemzedékében élt. Valódi, de inkább költött epizódok a magyar szabadság hőskorából, a későbbi nemzedék függetlenségi párti embereinek szemléletén át nézve. Minden, ami akkor történt, csupa dicsőség, emberek versengése a hősiségben, önfeláldozásban, a haza és egymás iránti szeretetben, a kihulló vér színe piros, mint a világ szirma és a csatatéri halál nyájas és szelíd. Lovagias bravúr a harc, elragadott mámor a győzelem, a gyász pedig meghatottan szép. A romantika tarka leple eltakar mindent, amit nem jó nézni. Majdnem lehetetlen volt elkerülni ezekben a képekben a hatásra számított szónokiságot és a ríkató szentimentalizmust. Jókai nein is tudta mindig elkerülni a *Csataképek* sorozatában, amely Rákosinak bizonyára mintaként állt a szeme előtt. Rákosi Viktor el tudta kerülni az elsőt mindig, a másodikat majdnem mindig. A szónoki pátosz nincs benne az ő hangjában. Ő úgy, azon naivan érezte át, amit megírt, nem affektálta a meghatottságot a saját kigondolásaitól, hanem őszintén meg volt hatva. Átsegítette minden írói veszedelmen lényének tökéletes közvetlensége. Minden író színész egy kicsit. Ő olyan színész, aki önmagát játssza. Ezért nem fog hamis hangot.

Kalandos történeteket is mondott el, egy sorozatot, fiatal fiúk számára, friss hangon, könnyed fantáziával, színes szemlélettel. Serdülő fiúknak kevés olyan jó olvasnivalót írtak magyarul, mint az ő néhány ilyen könyve (*Galambos Pál naplója, Egy tutaj története, Kexholmi Mária* stb.). Legnagyobb erőfeszítése és legtartósabb sikere mégis *Az elnémult harangok*, az erdélyi nemzetiségi probléma legnagyobb sikerű szépirodalmi feldolgozása a háború előtti magyar közvélemény szellemében. Az egész nagy kérdéskomplexumból Rákosi Viktor a román

tengerben élő és magyarságát küzdve védő magyar szórványok sorsát ragadta ki: regényét annak a kínos ellenállásnak az élére állította be, melyet ezek a szegény magyarok az elrománosodás ellen folytatnak és amelyben a nemzetiség védelme összeesik az ősi magasabb szellemi és erkölcsi kultúra védelmével. Ma ennek a regénynek a politikai tendenciája különös módosító hangsúlyt nyer a háború utáni évek tragikus fejleményeivel. Rákosi akkor már a magyar irredenta egy nemét látta meg az erdélyi nagy népkeveredés színhelyein. Ma az egész erdélyi magyarság szimbólumává nőtt az ő kálvinista papja, a fiatal Simándy tiszteletes. Sajátságosképen, a politikai szituáció, amelyből ez a regény íródott, nemcsak megváltozott, hanem egyenesen az ellenkezőjére fordult és a regény nem avult el, sőt még szimbólikusabb háttérrel kapott. Kár, hogy az emberek ma inkább a belőle csinált színdarabot ismerik, pedig jobb a regényt olvasni, mert a színpadi átdolgozás javarészt éppen azt ejti el, ami a regényben irodalmilag a legjobb, az egész témába kelleténél több larmoyant-ízt elegyít és jórészt kimarad belőle a regény főérdeme: az író őszinte hite abban, amit ír.

Sipulusz időközben mindinkább visszavonul Rákosi Viktor mögé. Az írótl meglátogatja csapásaival az élet, kínos, hosszú betegség szegzi dívánjához; az idők is mind kevésbé táplálják a tréfás kedvet. Rákosi Viktor azonban csak megkomolyodik, de nem komorodik el. Marad, ami volt: derült optimista. Az embernek a világgal elfoglalt álláspontja nem függ az élménytől, természet dolga és temperamentumé. A derült lélekből fény sugárzik a szomorú élményre, a komor kedély elködösíti az örömet.

Így, beteg, törődött, testi szenvedésektől meg-megszakított munkabírással írta meg Rákosi utolsó regényét, a *Magyar Iliászt*, a mai magyar ember aktuális, nagy tragédiáját. Azt a pillanatot, amikor a magyarok ezrei döbbszent irtózáttal, tehetetlen haraggal várták, mikor jönnek a hódítók elragadni a földet a magyar nemzet lába alól. A Vág mentén mutat meg egy falut, ahol a magyarok egy kis csoportja egy romantikus körvonalú, régiszabású, öreg magyar főúrral az élen, várja a cseheket és készülődik méltó fogadásukra. Rákosi nem bírta szívére venni, hogy a tragédiát végső konzekvenciájáig fejlessze: az ő Sámson bárója hirtelen meghal, mielőtt szembekerülne a betolakodókkal, meghal az utolsó órában, amikor a faluja még magyar falu. Mégis a regény az első komoly kísérlet Magyarország mai romlásának írói formába való öntésére. Figyelmeztet arra, hogy a téma arányai túlnagyok az író stíljéhez képest, a Jókaias romantika eszközeivel kerül meg a feladat, de előadásában és alakjában olyan jó íz van, az író temperamentuma és részlet-invenciója olyan frissen buzog, hogy az ember megértéssel és szeretettel teszi le a könyvet.

A vidám embernek, az ország mulattatójának szomorú volt az élete utolsó évtizede. Gyógyíthatatlan betegsége rágta meg szervezetét; vagy tíz évig élt, mint egykor Heine, a matrac-sírban. Városmajor-utcai lakása egyik szobájában feküdt, szabad levegőre csak úgy juthatott, ha tolókocsin levitték a ház kertjébe, emberekkel csak úgy tudott érintkezni, ha azok meglátogatták s bizony egyre fogytak a látogatók. Ekkor mutatkozott meg, mekkora erkölcsi erő volt ebben a vázzá soványodott, törékeny emberben. Olyan türelemmel viselte sorsát, amilyenre csak az erős lelkek képesek, nem panaszkodott, nem volt terhére senkinek, családja gondoskodását is igyekezett megkönnyíteni — és eközben dolgozott tovább a régi temperamentummal. Az olvasóközönség tömegei nem is sejtették, hogy *egy* halálos beteg, szenvedő ember írja számukra a derült történeteket. Szenvédéseihöz nem hívta oda a világot, azoknak csak egy tanúja maradt, egy melegszívű, finom asszony, akinek haja a férje szenvedéseitől megfehéredett. Ez a fehérhajú, kedves asszonyfej hajolt föléje, mikor a halál véget vetett szenvedésének.